

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

2010 SAUSIO 2 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

Nr. 1(1)

KULTŪRA GALI MUS PRATURTINTI

2009-aisiais metais atšventę „Draugo” gyvavimo šimtmetį, šiais naujaisiais 2010 metais žengiame pirmą žingsnį į antrąjį šimtmetį – į nežinomą, masinančią ateitį. Tuo pačiu bandome rasti tvirtą pagrindą ir kryptį.

Žodyje „Draugas” randame prasmę laikraščio teigiamam ryšiui su skaitytojais. Jo šeštadieninis priedas nuo pat pradžios buvo pavadintas dėl parinkto turinio „Mokslas, menas, literatūra” ir dažnai vadinamas paprastai „kultūriniu priedu”. Taigi, suvokus, kad šiam dienraščiui nepakanka tik teikti kasdienes žinias, bet reikia prabilti gilesnėmis temomis, dienraščio šeštadienio „priedas” (21-ojo šimtmečio pirmaisiais metais „Priedo” vardu) lankydavo skaitytojus, bylodamas apie kultūrą jos trijose srityse.

Kas yra kultūra?

Ilgą laiką filosofai bandė apibūdinti kultūros esmę. Prof. Antanas Maceina ją taip apatė: „Kultūra (lotyniškai *cultura* ‘auginimas, apdirbimas’) yra žmogiškoji kūryba... pastanga išsilaikyti pasaulyje, noras save išreikšti ir linkimas apvaldyti žemę” („Lietuvių enciklopedija”, XIII, p. 325).

Vis labiau įsivyraujant sociologiniam ir antropologiniam žvilgsniui, imta žiūrėti į kultūrą daugiau kaip į reiškiasi konkrečiai žmonių visuomenėje šiandien. Pagal tai atsirado kiltokie aptarimai.

Visuomenei vis labiau šakojantis, skaldantis, toje pačioje visuomeninėje aplinkoje ima reikštis ne viena, bet kelios „kultūros”, kurios daro įtakos žmonėms pagal jų propaguojamas pagrindines vertybes. Taip atsirado *narcisizmo* (kiekvienas žmogus temyli save), *hedonistinė* (malonumas – didžiausias siekis), *virtotojiškoji* (žmonės sukasi materialistinėje karuselėje – daiktus gaminti ir suvartoti), *masės* (žmonės paskęsta masėje) „kultūra”, dažnai su nuasmeninančiomis ir nužmoginančiomis savybėmis: svetimumu, vidiniu trupėjimu, išoriniu skaldymusi. Atsiranda poreikis ieškoti, kurti ir puoselėti žmones ugdančią, asmenis brandinančią kultūrą.

Kaip tik dėl to atsiranda būtinas reikalas pabrėžti teigiamos kultūros svarbą ir nurodyti jos gaires. Negalima pasitenkinti blankiai pavadintu „Priedu”. Reikia aiškaus „Draugo” sielos palydovo, kuriam rūpi asmenis praturtinanti pasaulėžiūra bei jos teigiamos, žmones kilninančios, vertybės.

Atkreipiant dėmesį į teigiamas vertybes puoselėjančios ir žmonių dviasią praturtinančios kultūros svarbą, „Draugo” šeštadieninis palydovas nuo 2007 metų yra pavadintas „Kultūra” (ta kaita atsispindi vedamuosiuose nuo tų metų balandžio mėn. iki dabar; trys kultūros dalys lieka tos pačios).

„Draugas” lieka ištikimas savo steigėjų nurodytam tikslui

Yra tokių, kurie nori „atskirti” religiją nuo bet kokio viešo žmonių gyvenimo, tad ir nuo kultūros. Tokia idėja, žinoma, yra svetima „Draugui”, nes už tokio „nekalto” ignoravimo ar atskyrimo slypi suvokimo stoka, kas yra žmonių Kūrėjas, ar net užslėptas noras Jį atmesti. Pasipriešinant tiek tam ignoravimui, tiek atmetimui, tenka tuo labiau rūpintis, kad kultūros pasaulėžiūra būtų persunkta tikra, žmones kilninančia religija – krikščionyste.

Tarptautiniu mastu žinomas istorikas Arnold Toynbee studijavo, kaip didžios kultūros, didžių religijų inspiruotos, suklestėjo, bet pamažu, žmonėms atmetus tų religijų įtaką, tos kultūros sunyko. Jis nurodė religijos galią: „kultūrai religija itin svarbi: didžiosios religijos, tokia kaip krikščionybė, kultūrą išstobulina ir atbaigia” (žr. jo „A Study of History”, Oxford, 1972).

Tikrai, kaip teigia krikščioniškasis filosofas Antanas Maceina, religija yra kultūros viršūnė ta prasme, kad ji ne tik iš viršaus „užbaigia”, bet ją visą persunkia iš Kūrėjo sklindančia gaivia galia.

Kūrėjas neužbaigė kurti žmogaus, bet kviečia jį su Juo toje kūryboje bendradarbiauti. Tame yra žmogaus didybė – būti Kūrėjo bendradarbiu. Tas bendradarbiavimas vyksta puoselėjant Jį pripažįstančią kultūrą.

Kęstutis Trimakas

Sigitas Geda

Vilmantas Adamonis. Avinas. Iš ciklo „Zodiakas”.

ĖRIUKAI PRIEŠ ŽIEMĄ

Ji prikelia žemę apnuodytą
Ir šaukia gyvybę alsuot,
Didinga pasaulio melodija,
Melodija tavo sesuo,
Sesuo ji visatos ir tavo,
Žmonių ir ledynų sesuo,
Ja protėviai mūsų alsavo,
Ir tu ja kol gyvas alsuok,
Melodijoj meilė ir mirtys,
Idėjos ir svajos joje,
Melodiją skambant išgirdę,
Išeisime mirti už ją,
Daiktai joj užgimsta, gyvena,
Įgyja tauriausių spalvų,
Kaip amforų linijos senos
Ar įdubos tavo delnų,
Kaip žiogas, kur skrenda ištiesęs
Du ilgus visatos sparnus,
Kaip mes, sunerimę ir dviese
Snieguoto pasaulio delnuos.

Kitame numeryje:

- Virginija Paplauskienė. Meilė kitiems: D. Lipčiūtė-Augienė.
- Gediminas Indreika. Lietuvių operos pradininkas M. Petrauskas.
- Renatos Šerelytės novelė „Pabučiavimas”.

Redaguoja Renata Šerelytė rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1-as psl. Kęstutis Trimakas. Kultūra gali mus praturtinti.
- 2-as psl. Viktoras Nakas. Stasys Lozoraitis – asmenybė ir simbolis.
- 3-as psl. Eglė Perednytė. Eilėraščiai.
- 4-as psl. Vida Mažrimienė. Švytėjimas savajai žemei.
- 6-as psl. Anelė Butkuvienė. „Gyvenu tik, kad dirbčiau menui”.
- 7-as psl. R. M. Lapas. Pakelkim, pakelkim mes taurę linksmybės!

Stasys Lozoraitis – asmenybė ir simbolis

VIKTORAS NAKAS

Pranešimas, skaitytas S. Lozoraičio diplomatinės veiklos paminėjimo proga 2009 m. lapkričio 21 d. Lietuvos Respublikos ambasadoje Vašingtone.

Gerbiamas ambasadoriau Brūzga, p. Brūzgiene, gerbiami šios programos rengėjai ir dalyviai!.. Dėkoju visiems – ambasadai, JAV Lietuvių Bendruomenės kultūros tarybai, Vašingtono Lietuvių Bendruomenei, buvusiems mano bendradarbiams ambasadoje, kurie prisidėjo prie šio nepaprasto renginio ruošimo. Man garbė dalyvauti ir pasidalinti mintimis bei prisiminimais apie nuostabų žmogų, nuostabų ambasadorių Stasį Lozoraitį.

Turėjau malonumą pažinti tris ilgamečius Lietuvos diplomatus – Stasį Bačkį, Anicetą Simutį ir Stasį Lozoraitį. Nors jie buvo skirtingi asmenys, vienas bendras bruožas juos jungė – jų atkaklumas. Kaip tvirti ažuolai jie dešimtmečiais gynė Lietuvos valstybingumo idėją, paaukodami savo profesinį gyvenimą tam tikslui. Jie tai darė itin nepalankiomis sąlygomis, nepaisydami kitų abejingumo ar net atviro priešiško. Jų idealizmas vertas mūsų visų didžios pagarbos. Jie mums parodė pavyzdį, kaip kartais dera būti užsispyrusiu, dera plaukti prieš srovę, dera kentėti kitų nepatirimą ar net pagiežą, jeigu esi įsitikinęs, kad vertybės ir tikslai, už kuriuos kovoji, yra teisingi ir moralūs.

Iš minėtų trijų diplomatų Stasį Lozoraitį geriausiai pažinojau ir su juo asmeniškai labiausiai sieju Lietuvos nepriklausomybės idėją bei tos idėjos realizavimą. Nors praėjo 16 metų nuo to laiko, kai palikau tarnybą ambasadoje, kiekvieną kartą, kai žengiu per šio pastato slenkstį, pagalvoju apie jį ir apie mūsų bendrą kovą už Lietuvą.

Stasio Lozoraičio mirties metinių proga man teko apie jį parašyti ilgesnį straipsnį. Po 14 metų pertraukos grįžtu prie tos pačios temos. Pirmąsyk buvo skaudu apie jį rašyti, nes jis per anksti mus paliko, bet prisiminimai buvo švieži, užtat lengviau buvo surinkti svarbiausius faktus. Šį sykį teko iš rūšio išsitempti asmeninių archyvą ir vartyti įvairius 15 metų ir senesnius dokumentus. Pasiūkau į talką buvusius ambasados bendradarbius, prašydamas, kad jie su manim pasidalintų savo prisiminimais. Tikiuosi, kad su jų pagalba pavyks sugrąžinti jus į tuos laikus, kai Stasys Lozoraitis buvo šių rūmų šeimininkas, kad suprastumėte, ką ambasada veikė ir kokia buvo ambasadoriaus Lozoraičio reikšmė.

Į Vašingtoną Stasys Lozoraitis buvo paskirtas 1983 metais. Dr. Bačkiumi vadovaujant pasiuntinybei, ponas Lozoraitis ėjo patarėjo pareigas. Dr. Bačkiumi nusprendus pasitraukti iš tų pareigų, Stasys Lozoraitis 1987 metais tapo Lietuvos atstovu.

Ponui Lozoraičiui perėmus pasiuntinybės vadovimą, iš karto buvo pastebėti pakeitimai, ku-

rie paženklino jo atvirumą dvasią. Štai kaip apie tai yra rašęs Antanas Dundzila, tuo laiku gyvenęs Vašingtono apylinkėje: „Buvo padaryti keli maži remontai, šiek tiek pertvarkytas vidus. Įsigyta reikalingų, naujesnių raštinės reikmenų... Antrajame pastato aukšte atsirado ponų Lozoraičių asmeniniais pinigais pirkti nauji kilimai, buvo naujai aptraukti kai kurie baldai. Dabar jau nuolat iškelta plevėsavo trispalvė, kurią anksčiau matydavome tik švenčių proga. Į Pasiuntinybės – ir vėliau – Ambasados Vasario 16-osios priėmimus ar kitas šventes buvo kviečiama visa plačioji Vašingtono lietuvių visuomenė.“

Viena mano buvusi bendradarbė ambasadoje praplėtė šią Antano Dundzilos mintį.

Ji sakė, kad per daugelį metų „Lietuvos atstovybėje dar buvo laikomasi labai formalių ir senų „tradicijų“. Vasario 16-osios proga į atstovybę buvo kviečiami tik labai rinktiniai, vyresnio amžiaus svečiai... O labai gerai atsimentu, kai Lozoraitis padarė Vasario 16-tą „Open House“ visiems ir kvietė ypač jaunimą... tai buvo pirma Vasario 16-tos šventė, kada ambasada buvo pilna jaunų žmonių.“ Kiek vėliau, kai Amerikos lietuvių jaunimo sąjunga pradėjo ruošti politinius seminarus Vašingtone, Stasys Lozoraitis jaunuolius pakviesdavo į pasiuntinybę ir tie seminarai baigdavosi mišiomis ten pat.

Ambasadoriaus Lozoraičio pastangos plačiau praverti pasiuntinybės duris buvo pastebėtos ne vien lietuvių. Štai 1990 metų vasario 20 d. „Washington Post“ aprašė vasario 16-tos priėmimą, kurio metu Stasys ir Daniela Lozoraičiai priėmė daugiau kaip 300 svečių. Buvo dar daug tokių atvejų ambasadoriaus Lozoraičio laikais, kai pasiuntinybė – ambasada buvo sausakimša svečių.

Netrukus pakalbėsiu apie konkrečią pono Lozoraičio veiklą ir pasiuntinybės – ambasados atliktų darbų pavyzdžius. Bet kad juos visiškai suprastume, reikia žinoti jų kontekstą. O kontekstas buvo Stasio Lozoraičio asmenybė – tos asmenybės bruožai, ta lozoraitiška dvasia, kuri tą veiklą įkvėpdavo. Tą kontekstą noriu jums perduoti įvairių žmonių, kiekvieną dieną jį stebėjusių ambasadoje, lūpomis. Štai pirmas paliudijimas:

„1991 metais aš, neturtingas studentas iš Lietuvos, mokiausi universitete Minesotoje, tačiau atsirado galimybė atvykti į Vašingtoną vasarai, kuomet studentai privalo atlikti praktiką kokioje nors įstaigoje. Jokio užmokesčio nesitikėjau... Tačiau, mano nuostabai, po kelių savaičių ambasadorius ant stalo paliko man voką, kuriame buvo keli šimtai dolerių ir raštelis nuo jo: „Čia nedidelė parama pragyvenimui nuo manęs.“ Buvau sugraudintas tokio įsijautimo į jauno studento iš Lietuvos situaciją, kai ambasadorius iš savo asmeninių lėšų suteikė man netikėtą ir taip reikalingą paramą. Man Stasys Lozoraitis, nors būdamas didžia istorine asmenybe jau tada, įsiminė kaip labai kuklus, nuoširdus ir jautrus žmogus. Jis man išliks atmintyje kaip aukščiausių etinių, moralinių standartų žmogus. Dėl jo asmenybės reikšmingos įtakos mano, kaip jauno profesionalo formavimuisi, 1996 metais su žmona nusprendėme pavadinti savo pirmagimį sūnų Stasiu.“

Štai kaip atsiliepė jauna moteris, dirbusi Lozoraičiui ambasadoje:

„Labiausiai man įstrigo jo du bruožai: visiškas pasiaukojimas Lietuvai ir begalinis taktas su visais darbuotojais bei ambasados pagalbinkais... Man, kaip augusiai sovietinėje santvarkoje, kur žmogus ir asmenybė nebuvo vertybė, darbas ambasadoje buvo pasaulis, apie kurį dar stu-

Viktoras Nakas, Angelė Bailey, Andrius Kirvilaitis su sūnumi Kovu amb. S. Lozoraičio minėjime. D. Vidutienės nuotr.

dijuodama tik tegalėjau svajoti ar įsivaizduoti.“

Trečias asmuo, irgi Lietuvoje gimęs ir augęs, Lozoraičiui tarnavęs ambasadoje Vašingtone ir Lietuvos diplomatinėje tarnyboje išdirbęs 17 metų, išvardija išpūdingiausius Lozoraičio bruožus šitaip: „Gebėjimas bet kurioje situacijoje išlaikyti taktą jausmą ir logiškai, ramiai mąstyti, subtilus humoro jausmas. Stasio Lozoraičio įnašas buvo didžiulis, nuolatos savo kalbomis ir laiškais išlaikant Lietuvos Respublikos solidumą, orumą ir nuoseklumą.“

Dar vienas atsiliepiamas apie Lozoraitį iš buvusios Lietuvos Seimo nario pavaduotojos, vėliau dirbusios ambasadoje: „Man didžiausią išpūdį visada darė Ambasadoriaus kantrybė ir tolerancija. Tolerancija politiniams sąjungininkams bei priešininkams, savo darbuotojams ir visiems pašnekovams, kurių nuomonę jis visada kantriai stengėsi išklausyti, bet niekada per prievartą nepiršo savosios, nors visuomet rasdavo būdų, kaip diplomatiškai ją išreikšti.“ Paprašyta pasidalinti vienu įsimintinu anekdotu apie Lozoraičio asmenybę, ji prisiminė tokį atsitikimą: „Niekada nepamiršiu, kaip jau po pralaimėtų prezidento rinkimų jis viename automobilyje važiavo su Algirdu Brazausku, kuris kelionės metu užsnūdo ir jo galva nusiviro Ambasadoriui ant peties. Ambasadorius nepasitraukė ir nepažadino savo politinio oponento (aš tai greičiausiai būčiau padariusi).“

Ir dar vieno jaunuolio, Amerikos lietuvių, dirbusio ambasadoje, prisiminimas: „Mano, studento stažuotojo, pareigos nebuvo tokios atsakingos ir labai svarbios, tačiau iš ambasadoriaus Lozoraičio patyriau ypatingą dėmesį ir globą. Jis rėmė ir vertino mano paprastą darbą, atsidavimą lietuviybės puoselėjimui. Lozoraitis buvo ypatinga, iškili asmenybė, tačiau su manimi bendravo kaip su sau lygiu. Jis buvo tolerantiškas ir atidus kiekvienam darbuotojui, o ypač džiaugėsi, matydamas jaunų žmonių pasiaukojantį darbą. Šios didžios asmenybės paprastumas man paliko neišdildomą pėdsaką širdyje. Ambasadoriaus asmenyje kiekvienas darbas, mažas ar didelis, tapo lietuviybės įprasminimu.“

Atvirumas, tolerancija, gilus inteligentiškumas ir jautrumas, humoro jausmas, optimizmas, ypatinga meilė jaunimui – štai bruožai asmens, turėjusio didžiulį pasisekimą vadovauti, suburti kitus. Pastebėsite, kad šie cituojami asmenys augo ir brenė skirtingose aplinkybėse – vieni Amerikoje, kiti – Sovietų Sąjungoje. Nepaisant tų skirtumų, jie – ir kiti ambasados darbuotojai – buvo nepaprastai lojalūs žmogui, kuriam jiems teko padirbėti vos porą metų. Kodėl? Nes jis buvo autentiškas ir atsidavęs kilnioms vertybėms. Geros valios žmonėms buvo sunku to nepastebėti.

Po to, kai Stasys Lozoraitis 1993 m. lapkričio mėnesį išsikraustė iš šio pastato, ėmė sklįsti gandai, kad jis, būdamas ambasadoriumi, turėjo slapta butą Vašingtone. Matyt, ponams Lozoraičiams išvykus, kažkas pamatė, kokiomis sąlygomis jie gyveno šiame pastate ir negalėjo tikėti, kad buvusiam ambasadoriui ir jo žmonai tokios patalpos būtų priimtinos.

Publika S. Lozoraičio minėjime.

Tęsinys kitame numeryje

Eglė Perednytė **Eilėraščiai**

Tyla švenčiausia,
neaprepiama Šviesa,
būk manyje
ir tikėsiu.

Taip lėtai

Jis ilgai žiūrėjo į medžius.
Užsimerkė – debesys artėjo.
Neskubėjo, laukė, kol nudžius
sūrios lūpos, sopulio aliejai.

Jis pamatė ją jau iš toli.
Atsimerkė – ji atsispindėjo
rasoje – tokia gili gili.
Taip lėtai gyvenimas praėjo.

Palieka mus žmonės

Palieka mus žmonės palieka
išeina vaikai ir negrįžta
nubėga nubėga nubėga
minia nukryžiuvasi Kristų

Į sniegą į sniegą į sniegą
sukniubs paskutinis praeivis
Palieka mus žmonės palieka
praeina

Ir vėl pasitikusi rytą
aš skaudžiai sukrūpčioju – aidi
Parbėga parbėga parbėga
laukuos pasilikus mergaitė

Artėja artėja artėja
ulbėjimas tolstančių fleitų
Iš pievų iš pievų iš pievų
pareiti

Į sodą mėlyną

Į sodą mėlyną liepsnojantį po debesiu
nusiveda gyvenimą praradusius

Ir vėl naktis ir šviečia debesynai
ir skubantys tie skubantys žvaigždynai

O tu gali o tu gali prieš mirtį
gyvenimą gyvenimą pamilti

Į sodą mėlyną susirenka plaštakės
ir plakas plakas plakas plakas plakas – – –

Ir nueis įsisupus į lietu

Ir nueis įsisupus į lietu
ir sustos po pavargusiais medžiais
ir tylės visą tūkstantį metų
ir nebus niekada
mūsų mėlyno mėlyno vėjo
jį abudu abudu sutvėrėm
mano mylimasėjo nuėjo

pasilik niekada

Jie paniro į debesį

Jie paniro į debesį –
alkani,
susikibę už rankų,
ir nebuvo nei vieno,
kas juos sulaikytų.

Jie paniro į debesį.
Švito.

Zenono Baltrušio nuotr.

Aš laukiu

Aš laukiu Meilės,
ateinančios kaip vasaros pūga
nuo pirmo palytėjimo
lig paskutinio mirksnio.

Ir vėl pradžia,
vėl kelio pabaiga,
ir aš žinau –
tikrai nebenurimsiu.

Ar kada tu sugrįši?

Ar kada tu sugrįši?
Sugrįšiu.
Sugrįši?
Sugrįšiu.

Susitiksim prie kryžiaus?
Prie kryžiaus.
Prie kryžiaus?
Prie kryžiaus.

Ar kada tu pareisi?
Pareisiu.
Pareisi?
Pareisiu.

Susitiksim beteisiai?
Beteisiai.

...

Ar kada man atleisi?

Tylėjimų lieptai

Tylėjimų lieptai
tylėjimų lieptai
ten už pirmojo vingio
kur dangus su žeme
kur dangus su žeme
susilieja

Ir pražydo tas krūmas

Elgetaudama duonos ir meilės
praėjau pro laukinį erškėtį
praėjau pro laukinį erškėtį
kuris ruošėsi tūnakt žydėti

Ir pražydo pražydo pražydo
tas vienintelis artimas krūmas
ir lakštingala sielai pragydo
ir neaišku iš kur tas graudumas

Ir nėra ko bijot ir praeina
metų metai tylėjimų minios
atgalios atgalios atgalios
ir džiaugiesi tik kartą užgimęs

Ta mergytė rusva suknete

Viešpatie, šiandien lyja.
Aš norėčiau ištarti Tau „Myliu“, bet Tavęs
nerandu – Tu slepiesi...
Ką gi – žaiskim slėpynes – ir vėl...

Ar esi? Ar tikrai Tu esi?
O Gyvenime mano, leisk man BŪTI...

Pasirodyk, nuženok, kaip pavasaris vėl apkabink,
būk kartu su manim,
kad jau niekas, niekas niekas Tavęs neišplėštų.

* * *

Pasilenk – aš maža.
Pasilenk – Tu jauti – baisiai reikia Tavęs, tik Tavęs

nieko nieko daugiau, Mylimasai...

Ta mergytė rusva suknete – juk tai aš – ar
atsimeni?
Kaip mylėjau – meni?
Kaip degiau?

Ar matai mano veidą?

Mano akys – jos liūdnos.
Kas išliko?

Tik rusvoji suknelė – ji viską, o viską dar mena.

* * *

Kur vedi, o nerimstanti Meile?
Kur plasnoji?
Kuo alsuoji giliai manyje?

Mano Viešpatie, baltas balandi ant nuvargusių
kelių mergaitės rusva suknete,
ar Tu myli mane?
Ar Tau rūpi, kuo dabar gyvenu?

Tu verki?
Apkabinsiu.
Verki...

Dėl žmonių? Dėl žmonių Tu verki?
Dėl manęs? Negyvenimo mano?

„O pasauli, pasauli, pasauli, tu mane
pamiršai.“ – Tu šnabždi.
„Tu mane nužudei.“

Tu juk myli – beprotiškai myli – tą mergytę
rausva suknete.
Gal todėl ji suklupo prieš Tavąją širdį ir
pasivedė Tau.
Vienuolystė jos kelias, tik ji to dar nežino...

„Tu mane suvedžiojai, Viešpatie, ir aš leidausi
suvedžiojamas,“ – kužda pranašas Jeremijas.
„Tu buvai stipresnis už mane ir nugalėjai.“

ŠVYTĖJIMAS SAVAJAI ŽEMEI

Magdalenai Birutei Stankūnei – 85-eri

VIDA MAŽRIMIENĖ

„Jei kam lemta savo pėdsaką palikti žmonijoje, tai tokiam žmogui laimė yra tik viena – maksimaliai išlavinti savo galias ir pabaigti darbus; o nelaimė – negalėti to padaryti“.

Arthur Schopenhauer

Kartu su prasidėjusia vasara, kvepiančiais žolynais, gražiausiomis laukų paletės spalvomis į Lietuvą iš tolimosios Čikagos beveik kasmet sugrįžta Magdalena Birutė Stankūnė. Tokia pat šviesi ir šilta kaip vasara, kaip jos saulėta kūryba, apkaišyta ilgesio žiedais. Jau keturis dešimtmečius dailininkė lanko Lietuvą, kad nuveiktų ką nors reikšmingo, o rudeniop sugrįžta atgal, į JAV, rami ir laiminga, nes jos aukų Lietuvos meno reikmėms dėka praturtėjo Lietuvos muziejai, buvo įsteigtos naujos galerijos, išleisti meno albumai bei katalogai. „Begalinis optimizmas, švelni ironija ir gyvenimo džiaugsmas spinduliuoja iš šios menininkės. Ir skaudžių netekčių, Sibiro grėsmės, alkanų Vokietijos metų, ilgų savęs įtvirtinimo dešimtmečių tarsi nebūta. Ne taip dažnai sutiksi lietuvi, kuris džiaugtųsi visų savo draugų, pažįstamų ir tolimesnių bičiulių pasiekimais, kuriam skaudėtų širdį dėl visos Lietuvos bėdų ir paklydimų“, – sako kūrėjos bičiuliai.

Aprėpti visus dailininkės veiklos parametrus ir nuopelnus nėra paprasta. Lyg ne vieno žmogaus gyventa, užtektų kelioms biografijoms. Išskili asmenybė niekada nelaukė išskirtinio dėmesio, atlygio, pagyrų. Kiekvienai šios darbštuolės lietuviškos veiklos sričiai šiandien reikėtų atskiro straipsnio, monografijos, archyvinio nuotraukų sąvado. Tik Magdalena kukli – neims vardinti savo nuopelnų, gyvenau, sakys, kaip širdis liepė, kaip nuo mažens auginta buvau. Ir dar pridurs – kai dėl kitų gerus darbus darai, tai ir tau su kaupu sugrįžta. Ir pačiai dienos šviesesnės, ir džiugu, kai ir kiti tavo keliu pasuka, lietuviybę puoselėja.

Tarp Čikagos ir Lietuvos

Universali menininkė, įžymi lietuvių išeivijos kultūros veikėja, mecenatė – toli gražu ne visas M. B. Stankūnės darbų vėrinys. Galėjimas savo egzilyje atrasti Lietuvą, nejučiant kontinentus skiriančių kilometrų – išeivės egzistencijos fenomenas. Už triušą tėvynės labai M. B. Stankūnė apdovanoja Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Gedimino ordinu, daugelio miestų garbės pilietės vardais. Ji dosniai dovanoja savo kūrinius Lietuvos muziejams, rūpinasi Čikagos M. K. Čiurlionio galerijos turtų gražinimu Nepriklausomybės atgavusiai Lietuvai, į Paežerius gabena šeimos relikvijas, Marijampolėje steigia M. B. Stankūnės menų ir Sū

Iš ciklo „Lietuvos kaimo moters darbai“.

duvos krašto galeriją... Netrukus ji jau – Amerikoje, lietuvių išeivijos kultūrinių renginių sukury, personalinių savo kūrybos parodų Čikagoje, Klivlende, Ročesteryje atidarymuose. Ji aukoja Lietuvai Fondui, M. K. Čiurlionio galerijai, VI Pasaulio Lietuvių kongreso reikmėms, lituanistinėms mokykloms. Net į Braziliją lietuvių jaunimui savo raižinių nusiunčia, steigia premijas menininkams, tarpkontinentiniams lietuvių dailės projektams. Trykšta geradarystės šaltiniai neišsenkančiomis versmėmis, klesti lyg jaunuolynas gražaus miško platybėse.

Organizacinius darbo barus išsėmusi, pasineria į kūrybinio įkvėpimo erdves. „Išeiškoje mūsų meno raidoje žiedais kaišytu nostalgijos keliu žengia Magdalena Birutė Stankūnė. Keliu labai savu, ateinančiu iš jos lietuviškų šaknų praeities. Jos spalvotieji medžio raižiniai, vaizduojantieji vaikystėje ir jaunystėje regėtus ir dirbtus ūkininkų, ypač moterų darbus, yra ne vien tikslus ir kūrybingas estetiškojo užmojo sprendimas, bet ir širdim atlietas paminklas laiko tolybėse paliktam gyvenimui. Ar ne tie patys jausmai ir ta pati nostalgia įkvėpė ir Adomą Mickevičių, rašyti nemirtingą „Poną Tada?“ – pastebi poetas Kazys Bradūnas.

Ilgesio siuita Lietuvai

Dailininkės žvilgsnis į jaunystės dienų Sūduvos krašto lygumas primena Marco Shagallo sąšaukas su gimtuoju Vitebsku, nuolat jam lekiuojant vaikystės karvučių ir avinėlių danguje. M. B. Stankūnės ciklai „Lietuvos kaimo moters darbai“, „Metų laikai“ yra vaizdinga agrarinės Lietuvos būties meninė ontologija, ilgesio siuita tėviškei, moteriai – motinai, darbštuolei lietuvei. Autorės pasaulis pulsuoja lietuviškų dainų posmais, kur girdėt, kaip lietuvė „audžia, dūzgina, plonas drobeles riečia, į margą skrynelę krauna, piemenėliai bandužę gano, artojėliai laukužį aria“... Lyg Jean-Francois Millet drobių laukų darbininkės M. B. Stankūnės kompozicijose triūsia moterys, ant kurių darbščiujų rankelių skleidžiasi visas žemdirbio gyvenimas.

Magdalena Birutė Stankūnė pirmaisiais emigracijos metais.

Keturnyčiais raštais audžiamas moters paveikslas dailininkės darbuose aidai vaidilučių krikščioniškos kurpaičių žingsniais. 1988 m. Balzeko lietuvių kultūros muziejuje eksponuotas ciklas „Tautosakos deivės“ („Mitai“) – pagonybės laikų panteizmo sinchronija. Su pakylėtai Medeinos, Gabijos, Žemynos, Laimos pavaldais, atklydusiais iš kultūros istorijos gelmių, vaikystėje girdėtų pasakojimų. Moteriškumas, jautrumas, matymas visko, kas gražu, miela, nuties kelią į Semiramidės rojus sodus – „Gėlių“ ciklo žiedynus. Raižinių ciklą „Iš kelionių“ įkvėps dailininkės viešnagės svečiose šalyse, gėrintis Londono Vestminsterio rūmų ritualais, Strausso garsuose skendinčia Viena, Frogner parko kvapų ir gėlynų jūra. Iš kompozicijos į kompoziciją keliaujantys personažai, pražyde stilizuotų augalų lapijoje, nuvilniję šokio judesyje ir abstrahuotų kūnų samplaikoje, susivienys dekoratyviose ritminėse sąšaukose, elegiškame motyvų šnabždesyje. Lietuvos žemėje išaugusios kūrėjos rankomis bus brandinami tokie šilti ir vis naujai pražystantys kūrybos sodai.

Akvarelišių dienų tėkmėje...

Magdalena Birutė Stankūnė gimė 1925 metais Trijų Karalių dieną Oželių kaime, Šunskų parapijoje, gražiai sutvarkytame Stankūnų ūkyje, kuris buvęs ne dvaras, bet didelis ir kuplus vienišas, gėlynais ir vaismedžiais apsodintas, su netoliese čiurlenančia upele Žvirgžde. Tėvas, buvęs caro kareivis, uždariavo Amerikoje. Sugrįžęs pasakodavo, kad niekur nėra taip gražu kaip Lietuvoje, o išgirdęs dainą „Leiskit į tėvynę, leiskit pas savus...“, – net ašarą nubraukdavo. Mama – Konstancija Paškevičiūtė-Stankūnienė, nepaprastu darbštumu garsėjusi, bet kokį raštą išausti mokėjusi, vaikus – Magdalena, Salomėja, Albinukę, Jonuką ir mažėlę Sofiją gražiai auginusi. O visų mylima Magdutė rasdavo kuo kiekvienam širdį pradžuginti, skanumyno viena nesuvalgydavusi, kietais išdalindavusi. Gerumas sklido iš gimtųjų namų, iš senelio Motiejaus pasakojimų. O gamtos grožis, debesų šokis, gulint mažajai pražydusioje pievoje, sraunios upės bangavimas... „Kaip norėčiau kada iki kaklo Žvirgždėje pasinerti“, – pasakys Magdalena, iš dangoraižių apsuptyje sugrįžusi, į gyvenimo brandą įžengusi, tarsi pamiršdama, kad ji nebe vaikas, o ir smėlėti Žvirgždės vandenys nebe tie, alma jie, pakeitė vagą, kažin ar pėdas apsemtų...

Toli praeityje likęs išbraidyty vaikystės pievų pasaulis – toks savas, ryškus lyg palaimingas rytas

Nukelta į 5 psl.

Atkelta iš 4 psl.

Oželių ežero pakrantėje... Liejasi akvareliškomis preliudijomis, vis kitais reginiais: „Žvirgždėj, susigrūdus ledams, užliedavo polaidžio vandenys, o vasara, kai jau nupjaukavo ir sutvarkydavo šieną, ten būdavo žardžiai. Juose ant švarios žolės pirmiausia ganydavosi arkliai, paskui jau leisdavo karves, avis. Man, vaikui, tos žydinčios, kvepiančios, dūzgiančios lankos atrodė kaip dausos, kur žolynų ir smilgų viršūnes šiurena ne vėjas, o žaidžia plevena deivės ir laumės. Sodai aplink namus buvo didžiausi, iš jų tėveliai gaudavo daugiausia pajamų, todėl ir skolų neturėjo, tvarkingai šeimynai mokėjo algas. O mums, vaikams, toks gerumas, toks erdvumas sode žaisti, lakstyti. Mėgom į obelis karstyti, ant šakų užsikabinę suptis. Ir nustraskom, būdavo, nutraukiam, tai tėvukas jau ir moko: „Nedraskyt, vaikučiai, medžių, gal jais kokios dūšėlės pavirtę?“ Ir pasiliko man tie medžiai gyvi iki šiolei, viską juose galiu matyti”, – pasakoja Magdalena. Atminties varsose – stambiažiedės, gražiaspalvės gėlės, prie namų auginamos, kurių nevalia skinti, tik gėrėtis, puoselėti lyg atmintyje užsilikusias pasakas apie deives ir vaidilutes, padebesiais skrajojantias, tik labai mylimai mokytojai kokį žiedelį nuskynus būdavo galima padovanoti. Meniška prigimtis ir gabumai – jau Rygiškių Jono mergaičių gimnazijos klasėje skleidžiasi, veši lyg ošiantis sodas po mokyklos langais...

Po svetimu dangum

1941-ieji... Niekais pavertę jaunystės godas. Nuo enkavedistų kulkos žūna tėvelis, o netrukus, birželio 14-ąją, masinių trėmimų metu, Vilkaviškio geležinkelio stotyje, gyvulinuose vagonuose prie motinos ir žilagalvio senelio glaudžiasi Magdalena, Salomėja, Albinutė, Sofija, Jonukas... Tačiau tą dieną įvyksta stebuklas – jų neišveža, kaip išvežė daugelį jų kaimynų, giminių. „Ir šiandien nežinau, kam turėčiau dėkoti už išsigelbėjimą”, – narplioja lyg karoliukus Magdalena prisiminimų giją. Suvalkijos lygumose jau krinta bombos, tačiau viltis gyventi gražesnę gyvenimą – dar neužgesusi. Magdalena išteka už Vytauto Gavėno, apsigyvena Mokoluose, susilaukia sūnelio Arvydėlio. Tačiau jaunavedžių laimė trunka neilgai. 1945 metais jaunoji šeima priversta iškelti Vokietijos link. Magdalena atsisveikina su gimtaisiais namais, dar nežinodama, kad motinai, „liaudies priešu” pavadintai, teks Komijos lageriuose tremtinės dalį patirti. Pasiliko ji tada, nuo jų atskilus, negalėdama su tėviške išsiskirti: „Važiukite, vaikai. Bent nebijosiu, jei kada sunkvežimis po vidurnakčio sustos prie vartų ir ieškos jūsų”...

Važiavo pro Stalupėnus, Gumbinę, Soldau, Kaselį, Goettingeną, kol atsidūrė tarptautinėje globos organizacijų stovykloje Oldenburge. Kiekvienas iš ten susispietusių lietuvių buvo brangus, likimo brolis, tėvynės netekties paženklintas. „Ėjau pas stovyklos viršaitį pagalbos lietuviams prašyti. Prašiau ne dėl savęs, dėl tautiečių, kad sąlygas geresnes sudarytų. Atėjau, o ašarų nesulaikau, žodžio ištarti nesugebu. Taip man gaila visų, savo tėvynės netekusių, svetimam krašte prieglobsčio ieškančių. ‘Ko verkia gražioji frau?’ – paklausęs pareigūnas. O aš pro ašaras žodžio ištarti

M. B. Stankūnės galerija Marijampolės kultūros centre ir Sūdovos krašto galerija.

negaliu”, – prisimena anų dienų aidą dailininkė. Laikei bėgant, lietuvių gimnazija buvo įsteigta pradžios mokykla, vaikų darželis, stovyklos choras. Toli nuo tėvynės, lyg nuo Petro Rimšos „Lietuvos mokyklos” skulptūros, išizibė šviesos ir vilties žibury. Kartu su kitomis išeivėmis Magdalena lanko siuvimo kursus, o vakarais tautinių šokių būrelis užsimiršti padeda. Turėjo atsivežusi labai gražius tautinius rūbus, įgytus dar savo vestuvėms, per visas karo audras kartu su mamytės drobule vežiotus. Tekdavo jai, gražiai pasipuošus, dažnai stovyklą reprezentuoti, pirmose gretose stovėti.

Tolyn nuo tėvynės

1946-ji... Deginantis netekties skausmas krūtinėje, lyg Koethes Kolwitz raizinyje, motinai apraudant mirusį sūnų. Lyg Muncho „Riksmas”, užstrigęs kažkur viduje, laistant dalį bejėgiškumo ašaromis. Blausus rytas Oldenburgo lietuvių kapinėse ir Magdalena, skausmo surakintomis lūpomis. Netekusi Arvydėlio, išsiskyrusi su vyru, tolstą nuo savo praeities. Žvelgdama į jūrų uosto ūkanas, laivu pasiekia Didžiąją Britaniją. Kartu su karo atblošktais emigrantais, dirba *Market Bosworth Park'o* Leicesterio ligoninėje, *Courtauld* šilko fabrike Coventryje. O kiek vėliau – garsioje madų parduotuvėje *Peter Robinson Company*, Londono centre. Elegantiškoje aplinkoje po truputį blėsta tragiškų išgyvenimų skausmas. Puoselėdama svajonę tapti dailininke, Magdalena siekia dailės mokslų Londono *Mayfair Mannequin* ir Šv. Martyno dailės akademijoje (*St. Martins Art Academy*). Lietuvių chore, tautinių šokių rateliuose pavykdavo bent mintimis susigrąžinti gimtinę. Sudilus tautinio kostiumo palaidinukei, darbštulė Magdalena ima siuvinėti naują. „Kilo man mintis pradėti narstyti ant mamelės padovanotos drobulės. Ėjo 1949 metai, kai ne tik narsčiau, bet ir ašaromis laisčiau, nežinodama, kur dabar mano motulė, palikta Lietuvoje. Aš siuvinėjau Anglijoje, liedama sielvartą, o motinėle širdies skausmą Sibire, siuvinėdama, nerdama rankdarbius ir nežinodama, kur yra jos vaikai, palikę gimtuosius namus.”

Vakarų pasaulio prieglobstyje

1960 m. įsikūrė Čikagoje, arčiau prie giminių, lietuvių kolonijų, Amerikos toliuose ugdančių savąją Lietuvą. Jau ne viena, kartu su vyru Jonu Gintautu Stankūnu, pačiu tikriausiu gyvenimo dienų bendražygiu, pagalbininku visuose reikaluose. Gražūs Stankūnų namai tapo lietuvių inteligentų susibūrimo vieta – čia lankosi Viktoras Petravičius, sklendo poetinis Henriko Nagio, Bernardo Brazdžionio, Julijos Švabaitės žodis, Marijos Gimbutienės skambieji legendų vėriniai. Svečingai priglaudžiami ilgėlesniam laikui į JAV atvykę parodų organizatoriai, monografijas rengiantys tyrinėtojai. (Ar ne taip kadaise Horacijų ir Vergilijų globojo C. Clintius Maecenas, o Herman Hesse galėjo rašyti savo kūrinius, gyvendamas Hanso Christiano Bodmerio specialiai jam pastatytame name?) Kultūrinių misijų vedini mecenatės namuose viešėjo profesorius Domas Kaunas, mokslininkė Ingrida Korsakaitė, Lietuvos dailės muziejaus direktorius Romualdas Budrys, Kultūros ministras Darius Kuolys, profesorius Vitas Areška, dailininkas Vytautas Ciplijauskas, menotyrininkės Elona Lubytė, Julija Mušinskienė, dr. Gražina Mareckaitė, dr. Saulius Deveikis... Tiesėsi bičiulystės tiltai, vėrėsi nauji puslapiai išeivijos kultūros istorijoje...

„Daug mūsų dailininkų, nežiūrėdami neišprastų sąlygų, nesulaikomai veržėsi

Magdalena Birutė Stankūnė.

Jono Kuprio nuotr.

pirmyn, atskleisdami naujus dvasinio pasaulio akiračius, tačiau žodis „veržėsi” ypač tinkamas kalbant apie dailininkę Stankūniene (..) Veržlumas ir užsispyrimas, darbo nebijęs pasiaukojimas menui yra pati reikšmingiausia dailininkės savybė. Teko ją matyti laimingą ir patenkintą kruvinais nuo stiklo mozaikos darbų pirštais”, – pasakoja meno bendražygiai. Baigusi Čikagos dailės institutą (*Art Institute of Chicago*) ir V. Petravičiaus dailės studiją, ji visiškai pasišvenčia menui. Savo Parnaso papėdėje visą lietuvių moters dalį išgodoja, septynmylėmis spalvotų raizinių gijomis išvaikščioja, gėlėtomis tapybos ir tekstilės pasakomis išpasakoja. Vakarų pasaulio platybėse nusidriekia iškilus, premijomis ir diplomais apdovototas, žinomų recenzentų aprašytas dailininkės kūrybos ir parodų kelias.

Londonas. Iš ciklo „Kelionės”.

Lyg gražiausias kūrinys

Platūs M. B. Stankūnės veiklos horizontai... Kai vieno žmogaus pastangomis taip ryškiai skleidžiasi savasis lietuviškumas. Kai, anot Vytauto Kavolio, fizinis savo krašto praradimas – visiškai reali ir objektyvi egzilio būseną, įgauna naujus prioritetus. Ir žmogus egzilyje ima kurti, interpretuoti savo egzilį. „Šioji generacija geriau už bet kurią kitą pajuto ir patyrė, kad nėra nieko baisėnio žmogaus gyvenime, kaip neturėti žemės, kurią visais atžvilgiais galėtum vadinti sava”, – rašo Algimantas Mackus. Daugiaspalvė, plačiašakė iškilios asmenybės egzistencija, apkašyta ilgesio žiedais, aiškiai byloja – ši žemė jai tebėra sava.

Kokiomis spalvomis reiktų tapyti Magdalenos Birutės Stankūnės portretą, talpinantį pačias sodriausias tauraus gyvenimo spalvas? Kokį gražiausią visų mūsų kūrinių jai galėtume padovanoti mes? Težydi dailininkės pavasarių sodai ir su kau-pu sugrįžta dovanotas mums visiems gerumas. □

„Gyvenu tik, kad dirbčiau menui“

ANELĖ BUTKUVIENĖ

*Ant apleistos paletos
Nenuodžiuvę dažai.
Kas žinojo, kad vietos
Tau tereiks tiek mažai?*

*Būtų gal neišvarę
Alkanos ir basos.
Būtų gal neuždare
Kąsnio duonos sausos.*

Šiuos posmus sukūrė poetė Salomėja Nėris 1937 m., kai savo noru iš gyvenimo pasitraukė jauna, labai talentinga dailininkė Marcė Katiliūtė. Jos gyvenimas buvo labai trumpas, bet kryptingas. Mergina turėjo vienintelį tikslą: „Gyvenu tik, kad dirbčiau menui“, – rašė savo dienoraštyje.

Kelias į meną

Marcijona (vėliau ji šeimoje, draugų ir pažįstamų buvo vadinama Marce) gimė 1912 m. balandžio 24 d. Šiaulių apskrities Jonišio valsčiaus Ivoškių kaime Prudencijos Čepulevičiūtės ir Jurgio Katiliaus šeimoje. Po sunkių paveldėtos žemės dalybų Jurgis Katilius nesėkmingai bandė verstis savo ūkyje, vėliau nuomojo dvarų žemę. Dėl materialinių sunkumų mergaitė kurį laiką augo pas senelę iš motinos pusės, griežto ir uždaro būdo moterį. Todėl ir mažoji Marcė augo užsiklendusi, nelinkusi bendrauti.

1922 m. tėvai nusipirko 59 hektarus žemės Šiaulių apskrityje Vaizgūčių kaime. Savo nusipirktą valdą Jurgis Katilius pavadino Laimužės vienkiumi. Gyventi buvo nelengva, šeima didelė – penki vaikai (keturios dukros ir sūnus), reikėjo mokėti skolas, paimtas išikurti. 1925 m. Katilių šeimą aplankė didžiulė nelaimė – mirė motina. Marcė tuo metu mokėsi Žeimelio vidurinėje mokykloje, į kurios pirmą klasę, išlaikiusi egzaminus, įstojo 1923 m. Savo dienoraštyje mergaitė labai apgailėstavo, kad nebuvo prie jos mirties valandą.

Našliui su penkiais vaikais reikėjo ieškoti išeities ir jis po nepilno pusmečio vedė antrą kartą. Antroji žmona nebuvo švelni našlaičiams, svetimų vaikų burnos šeimoje nebuvo reikalingos, juo labiau kad su vyru Jurgiu Katiliumi ji susilaukė dar dviejų vaikų.

Ūkininkauti Katiliui sekėsi sunkiai, jis bandė įvairiais būdais prasigyventi. Kurį laiką buvo savo žemę išnuomojęs, gyveno Joniškyje, Šiauliuose, atidarė kirpyklą, nepasisekus – foto saloną, netgi restoraną. Verslai norimų pajamų nedavė ir vėl teko grįžti prie žemės. Šį kartą sėkmingiau, ūkis palengva brido iš skolų. Pajamos, deja, nebuvo tokios, kad jis galėtų vaikus leisti į mokslą. Pats Jurgis Katilius buvo meninių polinkių žmogus, rašė eilėraščius, dienoraštį.

1925 m. persikėlus šeimai į Joniškį, Marcė toliau mokėsi Jonišio vidurinėje mokykloje ir 1928 m. baigė keturias klases. Mergaitės polinkis dailei, kurį pirmasis pastebėjo piešimo mokytojas Vytautas Budrys, išryškėjo dar besimokant Žeimelyje. Po kelerių metų savo dienoraštyje rašė, kad „aš turiu būti labiausiai dėkinga mokytojui Budriui, kad jis sužadino manyje pamėgimą pašybai.“ Joniškyje ir pedagogai, ir mokiniai pranašavo Katiliūtei dailininkės ateitį.

Baigusi keturias klases, mergina siekė mokytis toliau. Sunkia širdimi tėvas siūlė šešiolikmetei dukrai susirasti darbą ir mokytis Šiaulių suaugusiųjų gimnazijoje. Marcė tėvo patarimo nepaklausė ir išvažiavo į Kauną. Ji išlaikė stojamuosius eg-

zaminus į „Saulės“ gimnaziją, bet pasimokė joje tik keletą savaičių. Dienoraštyje rašė: „Šioje gimnazijoje man mokytis labai nelinksma, nes mergaitės kitos dar gerai nepažįstamos, o kitos tokios „straicos“, kad nenoriu ir susipažinti. [...] Tvarka irgi netikusi, kaip pas vienuoles; reikia atlikti įvairias ceremonijas po pamokų ir prieš pamokas, o aš prie to nepratusi.“ Rugsėjo viduryje Katiliūtė, tarpininkaujant Jonišio progimnazijos direktoriui Adolfui Orvidui, vėl išlaikiusi egzaminus, perėjo mokytis į „Aušros“ gimnaziją. Joje prasimokė tik pusmetį, nes jos didžioji svajonė buvo patekti į Kauno meno mokyklą. Be to, ir tėvas pateikė sąlygą, kad jeigu neįstos į Meno mokyklą, grįš namo ir mokysis Šiauliuose. Pirmasis bandymas buvo nesėkmingas, Katiliūtė stojamųjų egzaminų į Meno mokyklą neišlaikė, bet antrasis – 1929 m. sausio mėnesį apšvino sėkme. Apie jį dienoraštyje rašė: „Šiandien įvyksta egzaminai Meno mokykloje, ir aš dar kartą bandysiu savo laimę. Aš taip esu pasiryžusi, kad jokia žemės galybė manęs neatstumtų nuo užsibrėžtojo tikslo. [...] Pasišme išsiujuose, sušilę, prakaitas tik varva vandens lašais nuo kaktos. Taip vėl prakaitavom 4 val. be jokio poilsio ir vos spėjom kontūrus padaryti. Atėjo vienas gražus, raudonas it burokas mokytojas ir pa-

M. Katiliūtė, 1932 m.

Linoraizyns „Urtė“, 1936 m.

sakė: „Darbus baikite ir eikite į namus, pasirašę pavardes.“ Mes jau tikėjomės, kad neišlaikėm, nes nepaprastai daug mokinių laikė.

Eidama į namus, radau laiškėlį savo kepurėje tokio turinio: „Turėkite viltį, Jūs tikrai išlaikėte. Jus pasidabojęs...“

Rytą atsikėlusios, nešukuotais plaukais, kaip kalutkos pasipūtusios, bėgom pažiūrėti, ar išlaikėm.

Štai ant juodos lentos parašyta: „Katiliūtė Marcė išlaikė į rengiamąjį semestrą“. Tai nepaprastai šviesi kibirkštėlė sužibo mano tamsiame gyvenime... Pasiektos mano svajonės... Prasideda man naujas pasaulis ir naujas man gyvenimas...“

Meno mokykloje

Didysis Marcės Katiliūtės noras išsipildė ir 1929 m. sausio 26 d. ji pradėjo mokytis Kauno meno mokykloje. Dauguma priimtų mokinių buvo vyrai, merginų – tik trys, nes dailininko profesija tarpukario Lietuvoje buvo laikoma nelabai derančia moteriai.

Mokymosi programa Meno mokykloje buvo intensyvi. Daugiausia valandų buvo skiriama piešimui. Dėstoma akvarelė, braižyba, perspektyva, ornamentika, meno istorija, grafikos disciplinos, vyresniuose kursuose – skulptūra, piešimo metodika, plastinė anatomija, šriftas, taikomoji kompozicija. Nors mergina įstojo mokytis neramumų Meno mokykloje metais, kai streikavo jos mokiniai, buvo pakeista mokyklos vadovybė, išplėstos mokymo programos, tuose įvykiuose ji buvo tik stebėtoja.

Didžiausią įtaką būsimosios dailininkės profesiniam augimui padarė dailininkas Kajetonas Sklėrius. Jis dėstė piešimą ir akvarelę. Piešimo pamokose rodė kaip laikyti rankoje pieštuką, valdyti ranką priklausomai nuo žiūrėjimo taško, sakydamas, kad nereikia „užkankinti“ popieriaus. Visada reikalavo piešti pieštuku, analizuoti formą, objekto anatominę struktūrą. Mokydamas akvarelės, reikalavo įsisavinti liejimo techniką, daugiau naudoti gryną spalvą. Jis niekada neprimesdavo mokiniams savo braižo, o stengdavosi perprasti kiekvieno mokinio individualybę, skatindamas ją pilnai atsiskleisti. Vienos jo mokinės teigimu, tai, ką davė Sklėrius savo mokiniams pasiliko visam gyvenimui kaip jų kūrybinių principų pagrindas ir jie visi susiformavo kaip ryškios meninės individualybės.

Marcė tiesiog gaudydavo kiekvieną savo mokytojo žodį. Tą ji patvirtina dienoraštyje: „Tiesiog aš laukdavau, ką jis pasakojo, ir neleisdavau nei vienam žodžiui pro ausis prabėgti. Kiekvieną judesį sekdavau virpėdama, su dėmesiu, jo veido pasikeitimą ir jame matydavau savo darbo vertę.“ Mokytojo mirtis 1932 m. sausio 14 d. merginą labai sukrėtė, dienoraštyje rašė: „Ta diena mano gyvenime daug skausmo suteikė. Teko nustoti brangaus mokytojo, kuris tokį pamatą davė. Jo garbei aš turiu jį atminti amžinai.“

Savo talentu Katiliūtė išsiskyrė iš bendramokslų, vienas iš jų apie Marcę sakė, kad ji buvo „nepasiekiamas žvaigždė“. Jau pirmosios pradedančios dailininkės kompozicijos,

eksponuotos Meno mokyklos mokinių darbų parodoje buvo gerai vertinamos ir dėstytojų, ir meno kritikų. Pagrindinė jos studijų kryptis buvo grafika, bet mergina iš savęs labai daug reikalavo, per visus studijų metus stengėsi aprėpti kiek galima daugiau. Jos darbštumas, atsidavimas specialybei buvo fantastiški. Katiliūtė papildomai lankė freskos ir mozaikos specializaciją, Petro Kalpoko tapybos studijoje gilinosi į tapybos subtilybes. Susidomėti tapyba Marcę paskatino Van Gogo darbai. Ją žavėjo dailininko paveikslų spalvos, ji iš reprodukcijų studijavo kiekvieną darbą ir didžioji svajonė buvo pamatyti originalus, kurių ji niekada taip ir neišvydo.

Merginos darbotvarkė būdavo griežta. Visą dieną skirdavo specialybės dalykams, vakarais mokėsi prancūzų kalbos, domėjosi filosofija, daug skaitė. Jos mėgstami autoriai buvo Levas Tolstojus, Selma Lagerlof, žavėjosi Vinco Mykoloičio Putino romanu „Altorių šešėly“.

Dvasios atgaivą rasdavo Čiurlionio galerijoje, kurioje, jos žodžiais tariant, jausdavosi kaip bažnyčioje ir išliedavo širdies skundus savo tyliam menui.

Kai Katiliūtė perėjo į ketvirtą meno mokyklos kursą, labai pablogėjo finansinė tėvo padėtis. Ūkis buvo praskolintas bankui, net gyvuliai aprašyti. Mergina nebegaudavo iš namų paramos pinigais, tik maistu. Marcei buvo labai sunku, ji vertėsi atsitiktiniais uždarbiais, platino loterijos bilietus. To laikotarpio įrašai dienoraštyje skamba tragiškai: „Šiandien neturiu nei 30 centų, kad galėčiau suvalgyti lėkštę sriubos.“ Kitą dieną rašė: „Mano pinigėlyje vos 10 centų. Galvoju, kaip reiks ryt dieną pragyventi. Pieno litras ir tas kainuoja 15 centų. Bet begalvojant atneša viena kolegė raugintų agurkų su buterbrodu. Tai man kaip iš dangaus nukrito, ir dabar aš jau visą dieną galiu būti soti.“ Žinodama sunkią padėtį, Meno mokyklos vadovybė paskyrė merginai, pateikusiai Jonišio valsčiaus savivaldybės neturto pažymėjimą, 50 litų stipendiją, atleido nuo mokesčio už mokslą. Gyvenimas truputį palengvėjo, o didžiausią atgaivą mergina rasdavo tik dirbdama iki užsimiršimo. Ji nusistatė sau dienotvarkę – 14 val. darbui, 7 val. miegui, 3 val. valgymui.

Paskutiniuose Meno mokyklos kursuose Marcė didžiausią dėmesį skyrė savo specialybei –

Pakelkim, pakelkim mes taurę linksmybės!

Čikagos lietuvių sąsajos su Verdžio „Traviata“

RAIMUNDAS MARIUS LAPAS

Pirmoji „Traviata“ – Laikinojoje sostinėje

Iš karo pelenų prisikėlusį Lietuvą 1918 m. vasario 16 d. paskelbė savo nepriklausomybę. Nors krašto ūkis buvo visiškai nuniokotas, buvo didelis noras rūpintis menų plėtra. Štai Vilniuje buvo įsteigta Teatro komisija. Jos užduotis – įkurti Valstybės teatrą, dramos mokyklą. Tačiau netrukus sostinę okupavo lenkai ir prasidėjo lietuvių persekiojimai. Tuomet visas kultūrinis darbas praktiškai persikėlė į laikinąją sostinę, nors Kaunas buvo nutautintas ne kiek ne mažiau, kaip Vilnius. 1920 m. sausio 29 d. buvo įsteigta Lietuvių meno kūrėjų draugija, kuri tarp kitų projektų rūpinosi ir Operos teatro kūrimu. Tų pačių metų rugsėjo 6 d. Švietimo ministrui buvo įteiktas Lietuvos operos steigimo raštas, kuriame nurodyta trupės sudėtis, repertuaras, išlaidų sąmata. Operos darbą tvarkyti ryžosi jos taryba, į kurią įėjo Kipras Petrauskas, Juozas Tallat-Kelpša, Stasys Šilingis ir Juozas Žilevičius. Numatytas neįmanomas įgyvendinti veiklos planas – iki Naujųjų metų pastatyti Verdžio „Traviatą“, Leoncavallo „Pajacius“, Petrausko operetes „Girių karalius“ ir „Birutė“, nuo gruodžio pradžios juos parodyti 10–12 kartų. Reikalingos lėšos eventualiai buvo gautos. Opera įkurta. Ir štai 1920 m. gruodžio 31-osios vakarą Kaune pirmąsyk nuskambėjo „Traviata“. Premjerą parengė Juozas Tallat-Kelpša, režisavo Konstantinas Glinskis, choro vadovas – Julius Šarka. Juozui Žilevičiui teko suflerio vaidmuo. Adelė Galaunienė dainavo Violetą, Kipras Petrauskas – Alfredą, Antanas Sodeika – Giorgio Germontą, Veronika Podėnaitė – Florą, Jadvyga Vencevičaitė – Anniną, Petras Oleka – Markizą ir Doktorą, Juozas Bieliūnas – Baroną, Vincas Marcinkus – Gastoną, Antanas Šerėnas – Giuseppe. Pilnutėlis teatras entuziastingai plojo ir džiaugsmingai verkė – mat tai ir buvo mūsų operos pradžia.

Įdomu pastebėti, kad du šios premjerinės „Traviatos“ dalyviai pokario metais gyveno ir dirbo Čikagoje. Vienas jų – Juozas Žilevičius, kompozitorius, muzikologas, visuomenės veikėjas. 1929 m. Švietimo ministerijos pasiūstas į JAV susipažinti su lietuvių kultūrine veikla. Apsigyveno Elizabethe, NJ. Ten jis vargoninkavo, įkūrė lietuvių parapijų chorų sąjungą, redagavo „Muzikos žinias“, organizavo dainų šventes. Aistringai rinko medžiagą apie išėivijos muzikinį gyvenimą. Jo privatus archyvas 1961 m. buvo atgabentas į Čikagą ir rado prieglobstį lietuvių Tėvų jėzuitų vienuolyne. Kartu su archyviniais lobiais Čikagoje apsigyveno ir jų savininkas. Sveikatai pašlijus, 1976 m. Žilevičius grįžo pas savo dukrą į Baltimorę, kur ir mirė 1985 metais.

Kita istorinės „Traviatos“ dalyvė – mecosopranas Jadvyga Vencevičaitė 1944 m. su savo vyru tenoru Aleksandru Kutkumi pasitraukė į Vokietiją. Ten 1947 m. Detmolde dainavo lietuvių pabėgėlių pastatytoje Rossinio operoje „Sevilijos kirpėjas“. 1949 m. emigravo į JAV ir apsigyveno Čikagoje. Dėstė dainavimą muzikos studijoje. Kutkuvienė mirė Čikagoje 1984-taisiais. Daug įdomių dalykų apie tą „Traviatos“ spektaklį man asmeniškai teko išgirsti iš pirmų lūpų. Žilevičiaus atsiminimai buvo įrašyti į magnetofono juostą ir laukia momento, kada bus iššifruoti ir paskelbti. Esu ėmęs interviu iš Vencevičaitės – Kutkuvienės, Marytė Smilgaitė įamžino ją vaizdajuostėje. Šis įrašas tebesaugomas Litanistikos tyrimo ir studijų centre Čikagoje, deja, jo negalima pamatyti, nes nebeveikia jų turimas BETA sistemos vaizdo grotuvas. Reikia tikėtis, kad vaizdajuostė neišdilo ir ateityje (gal „Traviatos“ premjeros Kaune 90-mečio proga) galėsime spektaklio liudininkų prisiminimus paskelbti ir „Draugo“ kultūriniame priede.

Čikagos lietuvių operos „Traviatos“ spektaklio III veiksmas. Romas Mastienė (Flora) ir Vaclovas Momkus (Markizas). 1966 m.

Čikagos lietuviai svajojo apie savo „Traviatą“

Nuo 1924-tųjų JAV gyvenančiam kompozitoriui Antanui Vanagaičiui rūpėjo įkurti Čikagoje Lietuvių operą. Iš profesijos aktorius, Vanagaitis studijavo konservatorijoje ir savo karjerą pradėjo būtent Kauno operoje. Nuo pat 1926 m. jis puoselėjo tą projektą Čikagos muzikų, dainininkų bei visuomenės aplinkoje. Spalio 3 d. įvyko steigiamasis susirinkimas. Protokole buvo rašoma (originalus tekstas, kalba netaisyta – RML pastaba):

„Nedeliuj Spalio 3 d. 1926-se metuose. A. Vanagaičio bute susirinko burys Chicagos menininkai kurie buvo laišku kviečiami per A. Vanagaiti pasikalbėti bei aptarti kas link steigima Chicagos Lietuviu Opera. Posedys atidarytas per sumanytoji A. Vanagaiti 4ta val. po pietu. Raštininke tam posedžiui buvo išrinkta S. Krasauskiene.

Visu pirmiausiai kalbejo A. Vanagaitis, paaiškindamas tikslo šaukiamo posedžio, apie steigiamą Chicagos Lietuviu Opera, plačiai nupiešdamas svarbuma ir reikalinguma, organizuoti menininkus, (dainininkus), į viena bury, nežiurint srovui, bei partiju, bet išvien dirbti rimta dailes darba, ir turi nužiurejes veikala, butent pradeti su opera „Traviata“ ir pakeldamas klausyma; Ar reikalinga steigti Chicagos Lietuviu Opera? Visi vienbalsiai nutare reikalinga steigti Chicagoj Lietuviu Opera. Šiame klausyme visi dalyvaujanti posedije pritarimui kalbejo butent – J. Žuronas, J. Balsis, V. Bručene, P. Stogis, J. Ramanauskas, A. Čapas, Fr. Sadauskas, Ona Biežis, S. Čerene, J. Ribokas, St. Staniuliute, N. Gugiene, A. Vanagaitis, Vik. Volterraite, P. Sarpalius ir S. Krausauskiene, visi išreikšdami nuomone kad Chicagoj Lietuviu Opera yra seniai pageidaujama ir kiekvienas pasižadėdamas kiek galint išvien dirbti.

Toliau eita prie rinkimo Operos Tarybos. Slaptu balsavimu išrinkti penki nariai t.y. Nora Gugiene, Valerija Bručiene, Ant. Vanagaitis, Povilas Stogis ir Petras Sarpalius. Kandidatai J. Balsis ir S. Krasauskiene. Nutarta pasius pasveikinima Lietuvos operai per Kipra Petrauska. Pasveikinima pasius Chicagos Lietuviu Operos Taryba....”

Deja, nepaisant steigiamojo susirinkimo, sumanymas nepajudėjo iš mirties taško. Savo dienoraštyje Vanagaitis apie operą daugiau nebeužsimena.

Išėivijai labiau rūpėjo Violeta!

Išėivijos lietuvių svajonė turėti savo operą išsipildė tik po trijų dešimtmečių. 1949 m. Vladas Baltrušaitis įsteigė Čikagos lietuvių vyrų

chorą, kuris vėliau tapo Čikagos lietuvių operos branduoliu (pirmasis pastatymas – Verdžio „Rigoletto“ 1957 m.). „Traviatos“ premjera įvyko 1966 m. Spektaklis sukėlė didelį publikos smalsumą. Pagaliau išėivijos muzikos entuziastų dėka buvo atgaivinta Pirmosios nepriklausomos Lietuvos ir net tarybiniais metais lietuvių pamilta opera. Ypačingo išgyvenimo viltį kėlė šio spektaklio solistai – labiausiai neseniai į Metropolitan operą Niujorke priimta ir jos scenoje dainuojanti Lilija Šukytė.

Kažkodėl šio spektaklio pastatymai nesulaukė rimtesnių analitinių recenzijų tuometiniuose mūsų dienraščiuose („Drauge“, „Naujienose“), tačiau kultūros žurnalas „Aidai“ atspausdino kompozitoriaus Vlado Jakubėno komentarą: „Čikagiškė ‘Traviata’ tapo neeiliniu pasisekimu: Marijos aukštesnios mokyklos salėje ji ėjo net penkis kar-

tus; keturi iš anksto skelbti spektakliai buvo išparduoti; penktam papildomam spektakliui buvo likę tik keletas bilietų. ‘Traviatos’ pastatymas pasižymėjo viena naujiena: jame atsisakė dalyvauti mūsų populiarusis solistas Stasys Baras, argumentuodamas, kad ši rolė nesanti jo balsui. Dėl tokių priežasčių nesutiko dainuoti ‘Traviatoje’ ir čikagiškės primadonos Prudencija Bičkienė ir Dana Stan-

kaitytė. Jų visų argumentai turi pagrindo, nors mūsų laikais balso charakterio skirtumai yra žymiai mažiau paisomi; prirėikus tiek Stasys Baras Alfredą, tiek Dana Stankaitytė ar Prudencija Bičkienė Violetą būtų visai padoriai išdainavę; tik-tai... gal nebūtų tiek ryškūs, kaip kitose rolėse.

Svarbiausiai Violetos rolei buvo angažuota iš Kanados tik ką į New Yorko Metropolitan operą persikėlusį Lilija Šukytė, o trečiajam, ‘debiutantų’ spektakliui – Bostone gyvenanti Daiva Mongirdaitė. Palyginus su kauniškės ‘Traviatos’ atminimais, Čikagos pastatymas turėjo vieną pagrindinį skirtumą. Kaune visas operos veiksmas centru turėjo Alfredą, kurį ne tik puikiai dainavo, bet ir nepaprastai ryškiai vaidino Kipras Petrauskas... Čikagos pastatyme, bent tuose spektakliuose, kur dalyvavo Lilija Šukytė, įvyko priešingai: dėmesio centru pasidarė Violeta... Lilija Šukytė turi malonaus tembro lyrinį sopraną, kuris nėra pernelyg stiprus, bet puikiai valdomas, našus, su daugybę spalvų ir plačia dinamika; jos ‘pianissimo’ aiškiai girdimas, ir žodžiai suprantami; imdama aukštas gaidas, ji laisvai valdo tiek ‘crescendo’, tiek ‘diminuendo’, ir, suprantama, tiek ‘pianissimo’, tiek ‘fortissimo’. Jos koncertiniuose pasirodymuose anksčiau kartais buvo jaučiamas varžymasis imant aukštas gaidas; dabar tai visiškai dingio; žemutinis registras kol kas kiek silpnokas.

Dainavime jaučiamas išimtinis muzikalumas ir įsijautimas.

Nukelta į 8 psl.

Pirmasis Verdžio „Traviatos“ spektaklis Kaune 1920 m. gruodžio 31 d.

„Gyvenu tik, kad dirbčiau menui“

Atkelta iš 6 psl.

grafikai. Jos sukurti grafikos darbai „Žadina“, „Atžala“ rodė profesinę brandą. Katiliūtės diplominis darbas buvo linoraizinis „Motina“, kurį komisija įvertino aukščiausia kategorija. 1935 m. birželio mėnesį Meno mokykla buvo baigta, prasidėjo naujas Marcės Katiliūtės gyvenimo etapas.

Laisvos menininkės keliu

Mergina pasiekė savo tikslą tapti dailininke ir tikėjosi pragyventi iš meno. Tarpukario Lietuvoje dailininkų, gyvenančių iš savo profesinės veikos buvo tik vienas kitas. Konkurencija tarp menininkų buvo didžiulė, gauti geriau apmokamą tarnybą – sunku. Jaunos dailininkės viltis buvo tęsti dailės studijas užsienyje, nes Lietuvos Respublikos Švietimo ministerija gabiausiems absolventams (o Marcė buvo viena iš tokių), tolesniam mokymuisi skyrė stipendijas. Nors Meno mokykla davė jaunajai dailininkei rekomendaciją, Katiliūtė į laimingųjų sąrašą nepakliuvo. Savo seseriai Stasei, kuri buvo Marcei pats artimiausias žmogus, pasiguodė, kad „moteriškėms neduoda“. Iš tiesų, į moterų menininkę buvo žiūrima skeptiškai. Į stažuotę užsienyje neišleido ir dailininkės Veronikos Šleivytytės. Gyvavo nuomonė, kad moteris ištekės, atitols nuo kūrybos ir valstybės įdėtą lėšos nueis vėjais.

Nuoskauda Marcei buvo didžiulė, keletą mėnesių buvo gilioje apatijoje, bet po to vėl kūrė. Dienoraštyje rašė: „Mano gyvenimas tik kūrybai. Jei gu kas nors mėgintų nuslopinti manyje meną, tai vis vien kaip užmuštų mane. Aš dirbsiu ir iš savo darbo pragyvensiu ir įrodysiu, jog ir ypatingu krizės metu, dirbant galima iš meno pragyventi, neužmetant savo brangiausio turto. Jei gu aš imčiau tarnybą – pareigas, tapčiau tokia pat, kaip ir visi Lietuvos menininkai, tikriau pasakius, peckeliai.“

Realybė buvo daug žiauresnė, negu jaunoji dailininkė tikėjosi. Ji daug ir labai intensyviai

dirbo, bandė verstis iš užsakymų, bet pragyventi iš to negalėjo, nes pajamos buvo labai kuklios. 1936 m. rudenį Marcė Katiliūtė ryžosi mokytojauti Palangos progimnazijoje, gaudama 106, 93 Lt. atlyginimą per mėnesį. Gyveno kartu su savo seserimi Stase. Palangoje išbuvo trumpai – nuo spalio 1 d. iki gruodžio mėn. pabaigos. Rudeninė ir prasidėjusios žiemos nykuma dailininkę slėgė, bičiulių laiškuose skaitė apie Kaune vykstančias parodas, jų aptarimus, menininkų ginčus... Ji buvo toli nuo to, kas gyvenime buvo svarbiausia. Dienoraštyje rašė: „Nėra laimės, nei stipendijos, nei žmoniškos tarnybos, nors dirbti noriu, mokyti noriu.“ Gelbėjo kūryba, Palangoje ji pradėjo kurti iliustracijas Ievos Simonaitytės romanui „Aukštųjų Šimonių likimas“.

Marcė grįžo į Kauną ir 1937 m. sausio viduryje įsidarbino Vytauto Didžiojo Kultūros muziejuje meno kūrinių konservatore. Darbas ją saistė naujais įpareigojimais. Iki pietų Katiliūtė turėjo būti darbe, o po pietų namuose mokyti užsienio kalbų, kad galėtų sekėti užsienyje pasirodančias naujienas, gilintis į jai patikėto darbo subtilybes. Kūryba turėjo likti antrame plane, reikėjo užsidirbti duonos kashnį.

Trumpai padirbusi muziejuje, dailininkė 1937 m. balandžio 1 d. darbo atsisakė. Po kelių dienų, balandžio 5 d. Marcė Katiliūtė išėjo iš gyvenimo. Taip tragiškai nutrūko jaunos, net 25 metų nesulaukusios kūrėjos gyvenimo kelias. Kas paskatino dailininkę pasirinkti savižudybę, atsakyti sunku. Buvo vardijamos kelios priežastys: tai, kad ji negavo stipendijos stažuotei užsienyje, likusi Lietuvoje negalėjo pilnai pasišvesti vien kūrybai, gal būt, priežastis buvo nelaiminga meilė. Apie dailininkės savižudybę dėl nelaimingos meilės užsimena savo atsiminimuose rašytoja Petronėlė Orintaitė. O tikrąją savo mirties priežastį Katiliūtė nusinešė į kapą...

Mums liko Marcės Katiliūtės kūriniai, pasižymintys menine kokybe ir vidine jėga, nes ji jau bu-

vo suformavusi savo meninį braižą. Dailininkės kūriniai emociingi, įtikinamai perteikiantys vidinį žmogaus pasaulį, ir tai ypač ryšku jos portretuose. Nors dailininkės talentas nespėjo atsiskleisti pilna jėga, Lietuvos dailės istorijoje jos kūrybinis palikimas užima garbingą vietą. Per savo trumpą kūrybos kelią Katiliūtė sukūrė apie 500 darbų – linoraizinių, estampų, monotipijų, tapytų portretų. Ji iliustravo Vytauto Tamulaičio „Kiškelio užrašus“ (1935 m.), Petro Cvirkos „Napalį bailį“ (1936 m.), Ievos Simonaitytės „Aukštųjų Šimonių likimą“ (1936 m.). Šios iliustracijos 1937 m. (jau po dailininkės mirties) pasaulinėje Paryžiaus parodoje buvo apdovanotos aukso medaliu. Dailininkė iliustravo kunigo Mykolo Vaitkaus redaguotą maldaknygę moterims „Rožių lietus“ (1936 m.).

Dailininkės pripažinimas, prasidėjęs pasaulinėje parodoje, atėjo po jos mirties. 1940 m. Kaune buvo surengta pirmoji personalinė Marcės Katiliūtės darbų paroda, išleistas parodos katalogas. „Kultūros“ žurnalas apie parodoje eksponuojamus darbus rašė: „Žiūri į juos ir stebiesi, kokių įmantrumu ir pajautimu ranka vedžiojo kalną linoleumo paviršiumi, kad išgavo tuos sidabrinčius tonus, sodrias formas, tajį linijų darnų žaismingumą, šviesos spinduliavimą, faktūros minkštumą. Rodos, viskas taip lengvai, be jokių pastangų padaryta. Ant juodos linoleumo masės tiesiog imta ir paberta šviesos. [...] Jei M. Katiliūtė be keletos raižinių, kaip „Motina“, dvi sesers galvutės, „Urtė“ nieko nebūtų daugiau palikusi, vis vien ji būtų daug palikusi. Šiais raižiniais ji užsirekomendavo kaip grafikė par excellence.“ Sovietiniu laikotarpiu buvo išleistas Katiliūtės reprodukcijų rinkinys (1957 m.), Akvilės Mikėnaitės monografija apie dailininkę (1963 m.). Lietuvai atkūrus valstybinę, 2007 m. išleista išsami istoriko Juozo Brazausko monografija „Dailininkė Marcė Katiliūtė“.

Marcės Katiliūtės palaikai ilsisi Kaune Petrašiūnų kapinėse. Jie buvo perkelti iš Vytauto prospekte buvusių kapinių, kai sovietinės valdžios įsakymu jos buvo naikinamos. Ant dailininkės kapo pastatytas skulptoriaus Juozo Kėdainio suprojektuotas antkapinis paminklas. □

Pakelkim, mes taurę linksmybės!

Atkelta iš 7 psl.

Lilija Šukytė turi dėkingą scenišką išvaizdą; ji gerai valdo operoje ypač svarbią 'nebylią vaidybą' – vien kūno figūra ar vienu kukliu mostu pavaizduoti dramatinio veiksmo padėtį jos partneriui dainuojant ar orkestrui grojant. Jos sukurta Violeta buvo pavaizduota kad ir 'paklydėlė' (itališka žodžio 'traviata' reikšmė), bet kartu rimta, išdidi su turtingais vidaus išgyvenimais..."

Čikagos lietuvių opera po to dar ne kartą sugrįžo prie šio Verdžio „perliuko“, tačiau 1966-tųjų pastatymas su Lilija Šukyte – manau, melomanai su manim sutiks – buvo didžiausia puošmena šio išeivijos kolektyvo istorijoje.

Lietuviai dainavo ir Lyric operos „Traviatose“

Arnoldas Voketaitis gimė 1930 East Havene, Connecticut. Talentingas bosas-baritonas aktyviai dalyvavo Amerikos operoje daugelį dešimtmečių. Jis dainavo geriausiose teatruose, tarp jų New York City Opera (12 sezonų), Lyric Opera of Chicago (20), San Francisco Opera (5), Bellas Artes (Meksika, 10), Niujorko Metropolitan National Company. Yra sukūręs apie 170 vaidmenų. Sužinojęs, kad Arnoldas kadaise dainavo ir Verdžio „Traviatoje“, nutariau būtinai paimti iš Maestro trumpą interviu.

– Ar Daktaras „Traviatos“ spektaklyje 1966 m. buvo pirmasis Jūsų pasirodymas Čikagos Lyric scenoje?

– Tai buvo viena iš trijų operų, kuriose tais metais debiutavau Lyric scenoje.

– Ar tai buvo pirmoji Tavo „Traviata“?

– Ne. Pirmąsyk ją dainavau 1958-taisiais New York City Opera. Tais metais Niujorko scenoje debiutavau Štrauso „Die schweigsame Frau“. Daktaras „Traviatoje“ buvo viena iš penkių to sezono rolių.

– Beje, Lyric operos archyve užtikau įdomią istorinę nuotrauką...

– Bemirštantis sopranas Tavo atknistoje nuotraukoje buvo nuostabioji ir jautrioji Andriana Maliponte kartu su Jean Kraft Anninos vaidmenyje ir jaunasis Voketaitis Daktaro rolėje.

– Gal „Traviata“ buvo tas raktas, kuris atrakino karjeros duris į Lyric?

– Ne. Šios operos vadovė Carol Fox mane ste-

„Traviata“ Lyric operos scenoje 1966 m. Pirmas iš kairės – Arnoldas Voketaitis.

David H. Fishman nuotr.

bėjo pagrindinėje Don Magnifico rolėje Rossinio operoje „Cenerentola“. Tai buvo 1964 m. Metropolitan National Company gastrolių Čikagoje metu. Buvau pakviestas 1966-ųjų sezonui ir išdainavau Lyric 20 metų – iki pat 1989-tųjų.

– Esi dainavęs daugiau „Traviatų“ – Lyric operos scenoje ar kitur?

– Taip. Būtent Lyric scenoje 1972 m. su Celestina Casapietra. Savo karjeroje turėjau daug pagrindinių vaidmenų, žymiai svarbesnių nei Daktaro „Traviatoje“, tačiau šiame vaidmenyje matyti mane pageidavo generalinė direktorė ponija Fox.

– Ar Daktaro rolė buvo vienintelė, kurią esi atlikęs šioje Verdžio operoje?

– Ne! New York City Operoje vienerius metus mane kaitaliojo tarp Barono ir Daktaro. Čia reikėtų prisiminti ir tai, kad čikagietis Algirdas Brazis yra dainavęs Baroną Lyric scenoje 1954 metais.

– Ir pabaigai, Tu neseniai pastebėjai, kad „Traviata“ iš tikrųjų nėra tokia opera, su kuria reiktų palydėti Senuosius Metus?

– Ne man teisti kitų skonį. Naujajam šventimas turėtų praeiti viltingai, pakiliai, energingai. Vienok ši tradicija turbūt gimė iš anuometinių Kauno atlikėjų meninio pajėgumo ir norų. Jų muzikinis egzaminas buvo sėkmingai išlaikytas ir taip atsirado tradicija. Man asmeniškai Naujųjų Metų išvakarės simbolizuoja džiaugsmingą laikotarpį. Žiūrovas privalo išeiti iš teatro šypsodamasis, o ne prislėgtas ir liūdintis dėl scenoje ką tik mirusio soprano.

Manau, Arnoldas teisingai pastebėjo – neliūdėkime ir nesikrimsime dėl praeities pergyvenimų, o optimistine gaida sutikime 2010-tuosius! Tad „pakelkim, pakelkim mes taurę linksmybės... išgerkim už meilę, draugai!“ □